

‘U zult mij een koninkrijk van priesters en een heilig natie zijn’ HET BELANG VAN DE CONTEXT VOOR HET VERSTAAN VAN EXODUS 19,6A

De laatste zin van de boodschap die Mozes aan het volk Israël in Exodus 19,4-6a moet overbrengen: ‘U zult mij een koninkrijk van priesters en een heilige natie zijn’ (v. 6a) mag aan het volk dan een indrukwekkende toekomst in het vooruitzicht stellen, de zin vormt desondanks een van de meest lastige van het boek Exodus. De zegswijzen *māmlèkèt kōhānīm* en *gōy qādōš* komen in het hele Oude Testament alleen hier voor¹. Het vers mag met recht een *crux interpretum* genoemd worden, wanneer je ziet hoeveel er in de afgelopen decennia over dit vers is geschreven². Tot consensus over het verstaan heeft dat echter nog niet geleid.

De aandacht van de onderzoekers is vooral op de zin zelf gericht, op de twee zegswijzen: wat is de betekenis van de uitdrukkingen *māmlèkèt kōhānīm* en *gōy qādōš* en hoe verhouden ze zich tot elkaar? Daarnaast is er de vraag hoe deze zin zich verhoudt tot de zin die er direct aan voorafgaat die ook een futurum kent: ‘... dan zult u mij een bijzonder eigendom zijn uit alle volkeren, want aan mij behoort heel de aarde’. Hoe uit deze problemen te komen? In dit artikel wil ik laten zien dat de context van groot belang is voor het verstaan van 19,6a³. Een groot aantal uitleggers houdt de relatie met 24,3-8 voor essentieel, ik zou liever aandacht schenken aan het verband met een eerdere perikoop, en wel met 20,23-26, gezien de parallellie van beide perikopen binnen de compositie van Exodus 19-24.

Deze bijdrage bestaat uit vijf paragrafen. Ik begin met de plaats van 19,6a binnen de godsspraak (19,3c-6). Vervolgens bespreken we de vele duidingsmogelijkheden die de zin kent en tasten we af welke lezing het meest waarschijnlijk is. Daarna schenken we eerst aandacht aan de relatie met 24,3-8. In de vierde paragraaf kijken we naar de plaats van 19,2d-6 binnen het grotere geheel van Exodus 19-24. We eindigen dit artikel door 19,6a in relatie te brengen met 20,23-26.

DE PLAATS VAN EXODUS 19,6A BINNEN 19,3C-6

Exodus 19,6a maakt deel uit van een godsspraak, ‘a highly poetic passage’⁴ – aan het begin van het grote deel van het boek Exodus dat zich helemaal bij de Sinai afspeelt (19,1-40,38) – die Benno Jacob houdt voor het ‘magna charta Israels’ en Walter Brueggemann voor ‘likely the most programmatic for Israelite faith that we have in the entire tradition of Moses’⁵. Exodus 19,1-15 functioneert als de ouverture van dit grootse Sinai-deel⁶, maar er wordt ook

¹ Beide uitdrukkingen mogen in het OT dan uniek zijn, inhoudelijk zijn er wel overeenkomsten: met Jes. 61,6 wat betreft *māmlèkèt kōhānīm*, en: met Deut. 7,6; 14,2.21; 26,19; 28,9 wat betreft *gōy qādōš*. De eerste uitdrukking wordt in het Nieuwe Testament verschillende keren hernomen: in 2 Petr. 2,9 en Op. 1,6; 5,10; 20,4-6, 22,5 (zie G. SEVENSTER, *Het koning- en priesterschap der gelovigen in het NT*, in *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 13 (1958-1959) 401-417; E. SCHÜSSLER FIORENZA, *Priester für Gott: Studien zum Herrschafts- und Priestermotiv in der Apokalypse* (NA NF, 7), Münster, 1972).

² Zie de bijlage aan het eind van dit artikel.

³ Zo ook C. DOHMEN, *Exodus 19-40* (HThKAT), Freiburg et al., 2012², p. 62.

⁴ D.J. MCCARTY, B^erit in *Old Testament History and Theology*, in *Biblica* 53 (1972) 110-121, p. 116.

⁵ B. JACOB, *Das Buch Exodus*, Stuttgart, 1997, p. 538; W. BRUEGGEMANN, *The Book of Exodus* (NIB), Nashville 1994, p. 834.

⁶ Ik houd het gezien het ouverture-karakter van deze perikoop voor weinig waarschijnlijk dat 19,3-8 een invoeging is, zoals door diverse exegeten wordt beweerd (zie o.a. L. PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament* (WMANT, 36), Neukirchen-Vluyn, 1969, 168.176; T.B. DOZEMAN, *God on the Mountain: A Study of Redaction, Theology and Canon in Exodus 19-24* (SBL.MS, 37), Atlanta, 1989, pp. 39.93-98; L. SCHMIDT, *Israel und das Gesetz: Ex 19,3b-8 und 24,3-8 als literarischer und theologischer Rahmen für das Bundesbuch*, in *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 113/2 (2001) 167-185, p. 169).

teruggekeken naar het eerder in het boek vertelde verleden (19,4)⁷. Het is JHWH zelf die aan Israël laat zien wat hij gedaan heeft: de uittocht (Ex. 1-15), zijn dragen – door de woestijn – op vleugels van arenden (Ex. 16-18) en nu Israëls aankomst bij de Sinai (19-40).

Exodus 19,6a mag de slotzin van de godsspraak zijn, verschil van opvatting bestaat over de vraag of het een zelfstandige zin is:

‘Ú zult mij een koninkrijk van priesters en een heilige natie zijn.’

dan wel direct met 19,5 verbonden is:

‘Welnu, indien u aandachtig naar mijn stem hoort
en mijn commitment bewaart⁸,
dan zult u een bijzonder eigendom zijn uit alle volkeren,
want aan mij behoort de gehele aarde,
en u zult mij een koninkrijk van priesters en een heilige natie zijn.’

Een derde mogelijkheid is om de zin alleen te verbinden met 19,5e:

‘Welnu, indien u aandachtig naar mijn stem hoort
en mijn commitment bewaart,
dan zult u een bijzonder eigendom zijn uit alle volkeren.
Heel de aarde behoort immers aan mij,
maar u zult mij een koninkrijk van priesters en een heilige natie zijn’⁹.

Voor de oplossing van de vraag moeten we naar de structuur van de godsspraak kijken. Volgens diverse uitleggers bestaat de boodschap van de godsspraak (vv. 4a-6a) uit twee delen: (1) v. 4 en (2) vv. 5-6a¹⁰, met *we’attā* volgens Rudolf Mosis als een duidelijke markering van de tweedeling¹¹. Klaus Baltzer duidt het eerste gedeelte als ‘Vorgeschichte’ en het tweede deel als ‘Grundsatzklärung’¹². Ludwig Schmidt noemt het eerste deel herinnering aan de heilsdaden van God, waaruit in het tweede deel een conclusie wordt afgeleid¹³.

De verzen 3c-d (‘Zo zult u zeggen tot het huis van Jakob en bekendmaken aan de zonen van Israël’) en 6b (‘Dit zijn de woorden die u tot de zonen van Israël spreken zult’), twee bodeformules, vormen de omlijsting¹⁴. Beide zinnen bevatten elk zeven Hebreeuwse woorden¹⁵.

⁷ D.C. VAN ZYL, *Exodus 19:3-6 and the Kerugmatic Perspective of the Pentateuch*, in *Old Testament Essays* 5/2 (1992) 264-271.

⁸ Voor de vertaling van *berît* met ‘commitment’, zie N.A. RIEMERSMA, *Berît in het boek Exodus (19:3-8; 24:3-8; 34:10-28)*, in *Kerk en Theologie* 46/2 (2020) 153-166.

⁹ H. JUNKER, *Das allgemeine Priestertum*, in *Trierer Theologische Zeitschrift* 56 (1947) 10-15, pp. 10-14; T.E. FRETHEIM, ‘Because the Whole Earth is Mine’: Theme and Narrative in Exodus, in *Interpretation* 50 (1966) 229-239, p. 237; R. MOSIS, *Ex 19,5b.6a: Syntaktischer Aufbau und lexikalische Semantik*, in *Biblische Zeitschrift* NF 22/1 (1978) 1-25, p. 14: ‘V6a ist zu V.5bß antithetisch parallel’; DOZEMAN, *God on the Mountain*, pp. 94-95: ‘the proclamation of Yahweh’s universal rule functions as an introduction to the following promise in Exod 19:6a’; J.B. WELLS, *God’s Holy People: A Theme in Biblical Theology* (JSOT.SS, 305), Sheffield, 2000, pp. 43-44; P.C. BEENTJES, ‘Holy People’: The Biblical Evidence, in M. POORTHUIS & J. SCHWARZ (eds.), *Holy People: Jewish and Christian Perspective on Religious Communal Identity* (JCPS, 12), Leiden, 2006, 3-15, p. 8; hij doet zo echter geen recht aan het eerder genoemde, drievoudig schema, waarbinnen vers 6a een zelfstandig onderdeel is.

¹⁰ D. PATRICK, *The Covenant Code Source*, in *Vetus Testamentum* 27/2 (1977) 145-157, pp. 148-149.

¹¹ MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, p. 5.

¹² K. BALTZER, *Das Bundesformular* (WMANT, 4), Neukirchen-Vluyn, 1960, p. 37.

¹³ SCHMIDT, *Israel und das Gesetz*, p. 178.

¹⁴ MOSIS, ‘Ex 19,5b.6a’, 5; H. JAGERSMA, *Structure and Function of Exodus 19:3bβ-6*, in J.W. DYK *et al.* (ed.), *Unless some one guide me ...* [Fs. K.A. Deurloo] (ACEBT.SS, 2), Maastricht, 2001, 43-48, p. 43; G.C. CHIRICHIGNO, *The Narrative Structure of Exod 19-24*, in *Biblica* 68 (1987) 457-479, p. 165.

¹⁵ H. JAGERSMA, *Exodus 19-40* (Verklaring van een Bijbelgedeelte), Kampen, 2002, p. 15.

In 19,3c-d wordt met ‘zo’ vooruitgelopen op wat Mozes moet zeggen (zie 19,4-6a), in 19,6c wordt met ‘dit zijn de woorden’ teruggesproken op hetgeen in 19,4a-6a gezegd is.

Mijns inziens bestaat 19,4a-6a niet uit twee, maar uit drie delen¹⁶. Over het eerste deel bestaat geen verschil van opvatting: dat is 19,4. De vraag is, waar het tweede deel eindigt en het derde begint. Exodus 19,5e houd ik voor een bijzin, met *kī* ingeleid, waarin een nadere verklaring van vers 5d, in het bijzonder van de zegswijze ‘uit alle volkeren’, gegeven wordt¹⁷. De zin moet als volgt gelezen worden: ‘... dan zult u mij een bijzonder eigendom zijn uit alle volkeren, ook die horen namelijk aan mij.’ Het moet de wel heel specifieke positie van Israël onder de volkeren (= op de aarde) duidelijk maken¹⁸. Dat betekent dat ik 19,5, inclusief vers 5e, tot het tweede deel reken. Exodus 19,6a houd ik voor een zelfstandige zin, met een emfatisch ‘*attēm*’ (‘ú’) beginnend net als vers 4¹⁹. De structuur laat zich als volgt uittekenen²⁰:

3c	A	‘Zo zult u zeggen tot het huis van Jakob
d		en bekendmaken aan <i>de zonen van Israël</i> :
4a	B	“ <i>Ú</i> (<i>attēm</i>) hebt gezien
b		wat ik de Egyptenaren heb gedaan
c		en dat ik u op vleugels van arenden droeg
d		en dat ik u tot mij bracht.
5a	C	<i>Nu dan</i> (<i>we attā</i>)
b		indien u aandachtig naar mijn stem luistert
c		en mijn commitment bewaart,
d		dan zult u mij een bijzonder eigendom zijn uit alle volkeren ²¹ ,
e		want aan mij behoort heel de aarde ²² .
6a	B’	<i>Ú</i> (<i>we attēm</i>) zult mij een koninkrijk van priesters zijn en een heilige natie.”
b	A’	Dit zijn de woorden die u tot <i>de zonen van Israël</i> spreken zult.’

In de boodschap grijpt JHWH eerst, in vers 4, terug op het *verleden*: ‘Jullie hebben gezien ...’, met *we attā* (‘nu dan’) in het midden (v. 5) staan we in het *heden*, aan het eind, in vers 6a, kondigt hij de *toekomst* aan: ‘U zult mij een koninkrijk van priesters en een heilige natie zijn’²³. Het teruggrijpen op zijn weldaden aan Israël, waarmee JHWH de boodschap begint, heeft tot doel de Israëlieten te bewegen om nu dan naar hem te luisteren²⁴. Gaat het in vers 4 om het *zien* door de zonen van Israël van *zijn* weldaden, in vers 5 om het *horen* door Israël naar *zijn* stem, dat alles moet uiteindelijk leiden tot de toekomst voor hem, een toekomst die hij in vers 6a aankondigt: dat het huis van Jacob/de zonen van Israël een koninkrijk van priesters zijn en een heilige

¹⁶ Uit de punctuatie blijkt dat ook de masoreten de opvatting zijn toegedaan dat het drie aparte zinnen zijn. Ook MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, 12, wijst daarop; hij is desondanks van mening: ‘Eine weitere Begründung für V.5a erscheint somit überflüssig und stört die Logik des konditionalen Gefüges.’

¹⁷ En dus niet als een aparte zin zoals J. MUILENBURG doet in *The Form and Structure of the Covenantal Formulations*, in *Vetus Testamentum* 9 (1959) 347-365, p. 352; MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, p. 16, vat *kī* op als ‘Damit ist als folgendes gemeint oder das heißt nun näherhin’.

¹⁸ De zin stoort dan ook geenszins ‘die Logik des konditionalen Gefüges V. 5a.ba’, zoals MOSIS, *Ex. 19,5b.6a*, p. 13, en anderen na hem menen.

¹⁹ Vgl. A. VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests: Comment on Exodus 19,6*, in R. ROUKEMA et al. (ed.), *The Interpretation of Exodus* [Fs. C. Houtman] (CBET, 44), Leuven, 2006, 171-179, p. 177: ‘The next verse, which syntactically does not belong tot the sentence of v. 5, presents itself as a statement in its own right as it is marked by a beginning just as v. 4, namely, by the use of the plural pronoun ‘*attēm*.’

²⁰ Zo ook VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests*, p. 177; BEENTJES, ‘Holy People’, p. 8.

²¹ Om de prepositie *min* op als een *min comparationis* te vatten zie W.J. DUMBRELL, *Covenant and Creation: An Old Testament Covenantal Theology*, Exeter, 1984, pp. 88-89.

²² S. CHAVEL, *A Kingdom of Priests and its Earthen Altars in Exodus 19-24*, in *Vetus Testamentum* 65 (2015) 169-222, pp. 186.188 (n. 47), vat *èrèts* op als ‘land’.

²³ PERLITT, *Bundestheologie*, p. 169.

²⁴ Contra MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, p. 10, die van mening is dat de toekomstuitspraken van vv. 5b.6a als motivering van de paranese van v. 5a dienen.

natie.²⁵ Exodus 19,6 is te beschouwen als de afronding en het hoogtepunt van 19,3c-6b²⁶. De uitspraak staat zowel in relatie tot 19,4 als tot 19,5d en 19,5c:

(a) Exodus 19,6 is de volgende, vierde stap na wat hij in het verleden heeft gedaan (v. 4). Het is het doel van zijn heilshandelen in het verleden²⁷.

(b) Exodus 19,6a staat ook in relatie met 19,5. Een aantal exegeten ziet in 19,6a een direct vervolg van 19,5d. Dat zal te maken hebben met het feit dat beide zinnen een gelijke structuur kennen: ‘u zult zijn voor mij ..’ (*yiktol*). De gelijke structuur dient om de uitspraak van 19,6a te beschouwen als een nadere uitwerking van *segullāh* (‘een bijzonder eigendom’²⁸) in 19,5d²⁹. De verteller maakt er een zelfstandige zin van, zodat deze uitspraak niet de afhankelijkheid heeft die de uitspraak van 19,5d wel heeft. Gods toekomst is niet afhankelijk of ‘jullie’ naar zijn stem luisteren³⁰!

(c) Het vers staat ook in relatie tot 19,5c, zoals ik in mijn artikel over *berît* in het boek Exodus heb laten zien: in vers 6a hebben we met de inhoud van Gods commitment (*berît*) te maken, het betreft hier een opmerkelijke verbondsformule³¹.

OPMERKELIJKE BEELDEN EN LASTIGE PROBLEMEN IN EXODUS 19,6A

Op de vele interpretatieproblemen die 19,6a kent, komen we zo terug. Eerst vraag ik aandacht voor een aantal opmerkelijke elementen. Allereerst de combinatie van schijnbaar onverenigbare beelden, enerzijds beelden uit de wereld van de cultus: *kōhānīm* en *qādōš*, anderzijds beelden uit de wereld van de politiek: *mamlèkèt* en *gōy*³². Verder zijn twee woorden in dit verband opvallend te noemen: bij het woord *mamlèkèt* verwacht je, zoals op andere plaatsen, een enkelvoud: de naam van de koning (Num. 32,33; Deut. 3,4.10.13; Jer. 27,1; 28,1; 2 Kron. 13,8; 21,4³³), hier staat echter een meervoudsvorm: *kōhānīm*. Daarnaast valt het gebruik van het woord *gōy* (‘natie’) op, waar je veeleer ‘*am* (‘volk’) voor Israël zou verwachten (Deut. 7,6; 14,2.21; 26,19; 28,9). Door de opvallende combinatie van beelden en woorden wordt de aandacht van de lezer sterk getrokken.

De zin kent daarnaast ook tal van interpretatieproblemen, die worden veroorzaakt door:

²⁵ MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, pp. 11.25, karakteriseert 19,5b.6a als een ‘Status’, ‘Stand’, die Israël verkrijgen zal, en niet als een rol die het volk actief te spelen heeft.

²⁶ WELLS, *God’s Holy People*, pp. 39.40.42.43.45, spreekt van een ‘climax’.

²⁷ Zo ook E. SCHÜSSLER FIORENZA, *Priester für Gott: Studien zum Herrschafts- und Priestermotiv in der Apokalypse* (NTA, 7), Münster, 1972, p. 133; DUMBRELL, *Covenant and Creation*, pp. 84-85; JAGERSMA, *Exodus 19-40*, pp. 18-19; ze beschouwen het drievoudig heilshandelen als corresponderend met de drievoudige heilstoezegging: bijzonder eigendom, koninkrijk van priesters en heilige natie.

²⁸ Anders dan in Ex. 19,5d (zie ook Mal. 3,17 en Ps. 135,4) spreekt Deuteronomium van ‘*am segullāh* (Deut. 7,6; 14,2; 26,18).

²⁹ DOHMEN, *Exodus 19-40*, p. 62, gebruikt het woord ‘Explication’.

³⁰ Contra MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, pp. 23-24, die zegt dat Israël voor deze toekomst moet kiezen; K. STRÜBIND, „*Ein Königreich von Priestern*“: *Anmerkungen zum alttestamentlichen Hintergrund von Ex 19,6 und zur Rede vom „allgemeinen Priestertum*, in *Zeitschrift für Theologie und Gemeinde* 14 (2009) 155-185, p. 170: ‘Denn die Definition Israels als “Königreich von Priestern” (und heiliges Volk) gilt nur unter der Prämisse, dass Israel bereit ist, auf die Stimme seines Gottes zu hören, d.h. ihm gehorsam zu sein’; D. SCHROCK, *Restoring the Image of God: A Corporate-Filial Approach to Royal Priesthood in Exodus 19,6*, in *Southern Baptist Journal of Theology* 22/2 (2018), 25-60, p. 49: ‘Israel’s status as treasured possession and corporate priesthood depend on their obedience to the Lord.’

³¹ RIEMERSMA, *Berît in het boek Exodus*, 153-166; J.A. DAVIES, *A Royal Priesthood: Literary and Intertextual Perspectives on an Image of Israel in Exodus 19.6* (JSOT.SS, 395), London & New York, 2004, p. 61.100.

³² FRETHEIM, „Because the Whole Earth is Mine”, p. 235; SCHÜSSLER FIORENZA, *Priester für Gott*, p. 134; R. ALBERTZ, *Exodus 19-40* (ZB), Zürich, 2015, p. 42.

³³ In 1 Sam. 25,28 en 24,21 is de situatie anders; daar hebben we met een genetivus objectivus te maken: ‘het koningschap over Israël’. Een dergelijk verstaan voor Ex. 19,6a levert een merkwaardig resultaat op: ‘U zult mij een koninkrijk over priesters zijn’.

(1) De betekenis van het lexeem *mamlèkèt*. Het woord *mamlākāh* mag de gangbare uitdrukking zijn voor de staatsvorm van de monarchie³⁴, het woord kan ‘koninkrijk’ (in de betekenis van ‘een land/territoire’³⁵ met een koning aan het hoofd’) (Deut. 28,25; 2 Kon. 19,15; Jes. 23,7; 37,16; Jer. 15,4; 24,9; 29,18; 34,17), respectievelijk ‘koninklijk’ (Joz. 10,2; 1 Sam. 27,5; Am. 7,13) of ‘koningschap’ (Num. 32,33; Deut. 3,4.10.13; Jer. 27,1; 28,1; 2 Kron. 13,8; 21,4) betekenen³⁶. Nu zijn *mamlèkèt* en *gôy* een in het OT vaak voorkomend woordpaar (1 Kron. 16,20; 1 Kon. 18,10; Jes. 60,12; Ps. 46,7; 79,6; 102,23; Neh. 9,22), wat er voor pleit om *mamlèkèt* in 19,6a op te vatten als ‘koninkrijk’. Die parallellie maakt het niet aannemelijk om te veronderstellen dat het hier gaat om Gods koninkrijk, zoals diverse uitleggers menen. Het zou de parallellie doorbreken. Het gaat met *mamlèkèt* en *gôy* om twee algemene³⁷, maar wel verschillende politieke entiteiten; het ene woord (*mamlèkèt*) duidt de leiding van het land aan, het andere (*gôy*) de mensen³⁸.

(2) De betekenis van het lexeem *kōhānīm*. Meestal wordt dit nomen (mrv.) opgevat als ‘priesters’ zoals in 19,22.24, een enkeling verstaat het echter als ‘vorsten’³⁹ dan wel als ‘dienaren’ (2 Sam. 8,18; 1 Kron. 18,17) of ‘adjudanten’ (2 Sam. 20,26; 1 Kron. 27,33)⁴⁰. Gezien het andere cultische woord *qādōš* en de context (19,22.24) lijkt het mij toch meer dan waarschijnlijk dat hier ‘priesters’ bedoeld worden.

(3) De onduidelijkheid van de relatie van de ene zegswijze: *mamlèkèt kōhānīm*, met de andere: *gôy qādōš*. Hebben we met een synoniem parallellisme te maken of met een synthetisch parallellisme⁴¹? Voor de eerste opvatting wordt veelvuldig als argument gebruikt dat *mamlèkèt en gôy* diverse malen synoniemen lijken te zijn (1 Kron. 16,20; 1 Kon. 18,10; Jes. 60,12; Ps. 46,7; 79,6; 102,23; Neh. 9,22)⁴². Als tweede argument wordt aangevoerd dat *kōhānīm en qādōš* op één lijn staan. *Kōhānīm* wordt dan opgevat als een genitivus qualitatis: ‘een priesterlijk koninkrijk’ naast ‘een heilig volk’⁴³. Wat dan de zin is van dit synoniem parallellisme, wat *mamlèkèt kōhānīm* naast *gôy qādōš* uitdrukt, wordt vaak niet duidelijk. De constructie als zodanig (met een *nomen*, in de status constructus: ‘van priesters’ en een *adjectief*: ‘heilig’) lijkt mij erop te wijzen dat de twee zegswijzen verschillende zaken tot uitdrukking willen brengen: met *gôy* gaat het om het volk, met *mamlèkèt* om het leiderschap over het volk. Voor het pleidooi dat we met een synthetisch parallellisme te maken hebben, kan tevens als argument worden aangevoerd dat we in *kōhānīm en gôy* met twee verschillende grootheden van doen hebben zoals

³⁴ K. SEYBOLD, art. *mèlèch*, in *ThWAT IV*, p. 941.

³⁵ H. CAZELLES, *Royaume de prêtres et nation consacré (Exode XIX,6)*, in *Autour de l'Exode*, Paris, 1987, 289-294, p. 294; SCHENKER, *Drie Mosaïksteinchen*, pp. 371-372.

³⁶ *Mamlākāh* heeft echter in het OT nooit de betekenis ‘koning’ (contra W. MORAN, *A Kingdom of Priests*, in J.L. MCKENZIE (ed.), *The Bible in Current Catholic Thought*, New York, 1962, 7-20, p. 13).

³⁷ Zoals in ‘de koninkrijken der aarde’ (Deut. 28,25; 2 Kon. 19,15; Jes. 23,7; 37,16; Jer. 15,4; 24,9; 29,18; 34,17).

³⁸ Vgl. A. CODY, *When is the Chosen People Called a Gôy?* in *Vetus Testamentum* 14 (1964) 1-6, pp. 3-4: ‘*Gôy* and *mamlākā* belong together naturally as two complements constituting a unit which possesses a land and which, established on that land, enters in a sovereign nation into relations with the world at large.’

³⁹ JACOB, *Das Buch Exodus*, p. 537, waarbij hij uitgaat van God als koning: ‘Ist Gott König, dann sollen die bene Israel die Granden und Paladine seines Hofes und Reiches sein, die seinem Thron und seiner Person am nächsten stehen.’

⁴⁰ M. BUBER, *Mozes* (vert. F. de Miranda), Katwijk, 1970, p. 113.

⁴¹ VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests*, p. 176: ‘... it is not convincing, nor cogent, to consider these terms as synonymous.’

⁴² G. TE STROETE, *Exodus uit de grondtekst vertaald en uitgelegd*, Roermond & Maaseik, 1966, p. 143; DUMBRELL, *Covenant and Creation*, p. 87; C. HOUTMAN, *Exodus II (COT)*, Kampen, 1996, pp. 444-448.

⁴³ Zo JUNKER, *Das allgemeine Priestertum*, p. 14, die het specifieke van het priesterlijke daarin ziet dat het erom aan God ‘den rechten Dienst und die Verehrung zu leisten’; TE STROETE, *Exodus*, p. 143, die wat ‘priesterlijke’ betreft zegt dat het op een bepaalde kwaliteit wijst: ‘zij zijn gereserveerd voor het heilig dienstwerk en zij alleen mogen Jahweh naderen’; R.B.Y. SCOTT, *A Kingdom of Priests (Exodus xix 6)*, in *Oudtestamentische Studien* 8 (1950) 213-219, p. 218, die *kōhānīm* opvat als ‘the sanctified’; MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, pp. 21-22; J.L. SKA, *Exode 19,4b-6 et l'identité de l'Israël postexilique*, in M. VERVENNE (ed.), *Studies in the Book of Exodus: Redaction – Reception – Interpretation* (BETL, 126), Leuven, 1996, 289-318, p. 317.

in 19,21-24⁴⁴. Alvorens tot een beslissing te komen, moet er eerst aandacht geschonken worden aan het interpretatieprobleem waarover de discussie het grootst is:

(4) De ambiguïteit van de Hebreeuwse constructie: *mamlèkèt kōhānīm*. We hebben met een status constructus te maken, maar hoe laat *mamlèkèt kōhānīm* zich duiden⁴⁵?

- Als een genitivus attributivus: ‘een koninklijk priesterschap’ (zo LXX: βασιλειον ιεράτευμα, gevolgd door 1 Petr. 2,9) dan wel als een genitivus qualitatis: ‘een priesterlijk koningschap⁴⁶ of koninkrijk⁴⁷’ (zo Vulgaat: regnum sacerdotale)?

- Als een genitivus subjectivus dan wel een ‘genitivus of agency’: ‘een koningschap/koninkrijk van priesters’⁴⁸, dat is: een koninkrijk waaraan priesters leiding geven⁴⁹?

- Als een genitivus generis: ‘een koninkrijk dat uit [allemaal] priesters bestaat’⁵⁰ dan wel als een genitivus objectivus: ‘een koningschap [van God] over [een volk van] priesters’? Of het een als genitivus generis gezien wordt dan wel als een genitivus objectivus hangt hier af van de duiding van *mamlākāh*: ‘koningschap’ of ‘koninkrijk’.

Ik kom tot mijn interpretatie van deze zegswijzen. Als de eerste grote kwestie dient de vraag of het woord *kōhānīm* een eigen, zelfstandige groep aanduidt, zoals overal in het OT, dan wel of het gaat over ‘the whole Israel’. Over die vraag schreef Philip Jenson een opmerkelijk artikel⁵¹. Opmerkelijk, omdat hij enerzijds van mening is dat het met ‘het koningschap van priesters’ over het hele volk gaat, terwijl hij in zijn artikel eigenlijk niets anders doet dan argumenten leveren voor de opvatting dat het in 19,6a om een eigen groep gaat, net als in de rest van het OT (met uitzondering dan van Jes. 61,6). Hij laat namelijk voortdurend zien welk een specifieke rol de priester inneemt. Dat geldt in het bijzonder voor zijn rol bij het altaar met betrekking tot de offercultus. In de vele invullingen die aan priesterschap van het volk gegeven worden, ontbreekt nu juist die specifieke rol, zo zegt – met recht – Jenson. Dat brengt me dan ook bij een andere lezing van deze zegswijze (en dit vers). Als *mamlèkèt* met een persoon verbonden is (Num.

⁴⁴ Zo ook W. CASPARI, *Das priesterliche Königreich*, in *Theologische Blätter* 8 (1929) 105-110, p. 107; MORAN, *A Kingdom of Priests*, p. 17; VAN DER KOOIJ, ‘A Kingdom of Priests’, p. 176: ‘... the word (*kōhānīm*, NAR) is clearly used as referring to a specific group as distinction from ‘the people’ (vv. 22, 24).’

⁴⁵ De status constructus van *mamlèkèt kōhānīm* sluit de opvatting van J.B. BAUER, *Könige und Priester, ein heiliges Volk* (Ex 19,6), in *Biblische Zeitschrift* NF 2 (1958) 283-286, uit om *mamlèkèt* (dat Bauer opvat als een abstractum pro concreto) *kōhānīm* als een hendiadys te zien: ‘koningen en priesters (en een heilige natie)’ (zie Targ. Onk: ‘kings, priests’ en Targ Neof. 1: ‘kings and priests’) (Peshitta: kingdom and priests’, gevolgd door Openb. 5,10). Bauer vat *mamlèkèt* dan ook op als een status absolutus; DAVIES, *A Royal Priesthood*, p. 76, sluit zich aan bij Bauer door *kōhānīm* als een appositie te zien bij *mamlèkèt*. Hij vat *mamlèkèt kōhānīm* op als ‘een koninklijk gezelschap van priesters’; in zijn conclusie (p. 110) formuleert hij het als volgt: ‘As a nation, Israel is assured of the privilege of royal status, a royalty characterized by the essence of priesthood, namely, access to the divine presence.’

⁴⁶ G. FOHRER, *Priesterliches Königtum, Ex. 19,6*, in *Studien zur alttestamentlichen Theologie und Geschichte* (1949-1966) (BZAW, 115), Berlin, 1969, pp. 149-153, vat op *mamlèkèt kōhānīm* als ‘een priesterlijke koning’ (= een priesterkoning); SCHÜSSLER FIORENZA, *Priester für Gott*, pp. 142.150, doet meer recht aan het meervoud *kōhānīm*, maar maakt *mamlèkèt* los van *kōhānīm*: ‘Ganz Israel ist die wahre, von Gott gewollte Königsinstitution und als heiliges Volk Priester für seinen Gott, der in seiner Mitte ist.’

⁴⁷ Zo MOSIS, *Ex 19,5b.6a*, pp. 20-21; WELLS, *God’s Holy People*, p. 52, ziet het priesterlijk karakter van het volk hierin: ‘concerned with approaching God, who are consecrated, and who are specialized in things sacred.’

⁴⁸ Het woord ‘priesterkoninkrijk’ zou hier ook gebruikt kunnen worden, ware het niet dat dan over het algemeen gedacht wordt aan een priesterkoning (enk.) zoals in Gen. 14,18-24; Zach. 6,13, en niet aan priesters (mrv.).

⁴⁹ Zo ook E. OTTO, *Die nachpriesterlichen Pentateuchredaktion im Buch Exodus*, in M. VERVENNE (ed.), *Studies in the Book of Exodus: Redaction – Reception – Interpretation* (BETHL, 126), Leuven 1996, 61-111, p. 77; SCHENKER, ‘Drie Mosaiksteinchen’, pp. 373.374; VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests*, pp. 173.175.176.177.178, vat de uitdrukking op als ‘a kingdom ruled by priests’, maar op de laatste pagina (178) verandert hij dat beeld toch enigszins door te spreken over ‘a kingdom, ruled by priests under the supreme direction of a king who is also priest; A. GRAUPNER, ‘*Ihr sollt mir ein Königreich von Priestern und ein heiliges Volk sein*’: *Erwägungen zur Funktion von Ex. 19,3b-8 innerhalb der Sinaiperikope*, in A. GRAUPNER (ed.), *Moses in Biblical and Extra-Biblical Traditions* (BZAW, 372), Berlin, 2007, 33-49, p. 43.

⁵⁰ Zo hebben velen deze zegswijze opgevat, onder wie LUTHER; SEVENSTER, *Het koning- en priesterschap*, pp. 402-403; PERLITT, *Bundestheologie*, pp. 174-175, ziet de sleutel voor deze uitspraak in Jes. 61,6 gelegen.

⁵¹ P. JENSON, ‘*Kingdom of Priests*’: *What is Priestly in Exodus 19:6?* in J.K. AITKEN et al. (ed.), *On Stone and Scroll* [Fs. G.I. Davies] (BZAW, 420), Berlin & Boston, 2011, 239-252, pp. 241.243.244.252.

32,33; Deut. 3,4.10.13; Jer. 27,1; 28,1; 2 Kron. 13,8; 21,4)⁵², dan heeft het de betekenis van ‘koningschap’, de desbetreffende persoon is de bekleeder van het koninklijke ambt. Die betekenis lijkt mij hier van toepassing gezien het feit dat direct gesproken wordt over personen: *kōhānīm*. Het mag duidelijk zijn, ik bepleit hier als meest waarschijnlijke opvatting dat we met een genitivus subjectivus te maken hebben: priesters hebben de leiding over het land. Ik bepleit gezien de relatie met *gōy* voor de vertaling ‘koninkrijk van priesters’, dat op te vatten is als ‘een land waar priesters aan het hoofd staan’⁵³.

Het woord *kōhānīm* roept het verhaal dat hieraan voorafgaat, in herinnering: de priester (!) uit Midian, schoonvader van Mozes, die aan zijn schoonzoon laat weten dat het leiderschap voor hem alleen een te grote belasting is (18,17vv). Hij raadt Mozes aan om zijn eigen specifieke rol te pakken, maar wat de rechtspraak betreft, voor meer mensen te zorgen die dit werk kunnen verrichten (18,19-23). Voordat de lezer hoort over ‘een koninkrijk van priesters’ is hij kort daarvoor in aanraking gekomen met een buitengewone wijze priester, uit Midian! Dat JHWH in dit koninkrijk de leiding aan meer dan een priester toekent, kan zeer wel te maken hebben dat het leiding geven voor een persoon te zwaar is.

Tot slot moeten we aandacht schenken aan de zegswijze *gōy qādōš*:

(1) Eerder wees ik op het bijzondere gegeven dat de verteller hier in tegenstelling tot in Deuteronomium het woord *gōy* (‘natie’) gebruikt⁵⁴, waar je als lezer eerder ‘*am* (‘volk’) verwacht. De bijzonderheid komt nog meer naar voren, wanneer je ziet dat de verteller in 19,5d de meervoudsvorm van ‘*am* hanteert voor de andere volkeren, waar het gebruikelijk is om de heidenen aan te duiden met *gōyīm*. Daarmee worden de verhoudingen tussen Israël en de volkeren even op zijn kop gezet. De volkeren ziet hij nu als ‘*ammīm* en Israël als *gōy*⁵⁵! Een gegeven dat de lezer buitengewoon scherp zal maken voor de vraag hoe dit verder zal gaan.

(2) Ook het adjectief vraagt om nadere beschouwing. Het woord *qādōš* wordt vaak verstaan als ‘afgezonderd’ ‘apart’⁵⁶, maar ook als ‘aan God (toe)gewijd’⁵⁷. *Qādōš* kan wellicht ook opgevat worden als de situatie die ontstaat na het heiligen⁵⁸. Dat werkwoord valt namelijk in 19,10-14. We lezen daar echter niet dat het volk heilig is. Valt dat woord niet, omdat nog onduidelijk is of het volk ook gehoor heeft gegeven aan de oproep om niet een vrouw te naderen?

We keren terug naar de relatie tussen 19,6a met 19,5d. We zeiden eerder dat in 19,6a een nadere kwalificatie van *segullāh mikkol ‘ammīm* is. De bijzonderheid van ‘jullie’ zit niet in de algemene woorden *mamlèkèt* (‘koninkrijk’) en *am* (‘natie’), maar die zit in het nomen *kōhānīm* en in het adjectief *qādōš* oftewel in het feit dat dit koninkrijk door *priesters* (mrv.) – en niet door een koning (enk.) – wordt geleid, en dat deze natie *heilig* is, dat wil zeggen (toe)gewijd aan JHWH’. Lezers/exegeten hebben de neiging om direct aan het woord ‘priesters’ invulling te geven, aangezien er tenslotte in 19,6a geen nadere verklaring wordt gegeven. Dat is veel minder het geval bij het woord ‘heilig’. Mijn these is nu dat de lezer het leesproces zal moeten vervolgen

⁵² VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests*, p. 176, die alleen Num. 32,11 (moet zijn: 32,33) en Deut. 3,13 noemt, spreekt over ‘a nice parallel’.

⁵³ G. STEINS, *Priesterherrschaft oder Volk von Priestern? Zu einem exegetischen Problem in Ex. 19,6*, in *Biblische Zeitschrift* NF 45 (2001) 20-36, pp. 34-36, vat het woord ‘priesters hier op als ‘zij die naar de stem van JHWH luisteren’, maar maakt niet duidelijk waarom luisteren naar de stem van JHWH priesterlijk genoemd moet worden.

⁵⁴ *Gōj* heeft de betekenis van ‘politieke eenheid’, wat goed tot uitdrukking wordt gebracht in het woord ‘natie’.

⁵⁵ E.A. SPEISER, ‘“People” and “Nation” of Israel’, in *Journal of Biblical Literature* 79 (1960) 157-163, p. 158 (gevolgd door WELLS, *God’s Holy People*, p. 53), duidt het verschil als volgt aan: ‘*‘am* is something subjective and personal, *gōy* objective and impersonal’.

⁵⁶ A. GELSTON, *The Royal Priesthood*, in *Evangelical Quarterly* 31/3 (1959) 152-163, p. 154; FRETHEIM, ‘Because the Whole Earth is Mine’, p. 235: ‘apart ... for a specific purpose’.

⁵⁷ Zie J.A. NAUDÉ, art. *qādōš*, in *NIDOTTE* III, 877-887, p. 877; WELLS, *God’s Holy People*, p. 55, typeert *qādōš* als ‘belonging to God’; In zijn artikel licht BEENTJES, ‘*Holy People*’, niet toe hoe *qādōš* in Ex. 19,6a begrepen moet worden.

⁵⁸ ‘Heilig’ wordt bij ons meestal afgezet tegen ‘profaan’, waar het in het OT contrasteert met ‘onrein’ (zie b.v. Jes. 6,1-13).

om inzicht te krijgen in de invulling van deze twee termen⁵⁹. Wanneer hij verder leest, zal hij al snel verrast worden gezien het contrast met het begin van de volgende verhaaleenheid (19,16-24,4a), als hij leest dat het *volk*, hoewel door Mozes geheiligd, niet tot JHWH mag doordringen, en dat de *priesters*, die tot JHWH naderen, zich eerst zullen moeten heiligen (19,21-23)⁶⁰.

DE RELATIE TUSSEN 19,6A EN 24,8

Dat vervolgen van het leesproces is in het onderzoek ook gebeurd, zoals blijkt uit het feit dat veel exegeten een relatie leggen met 24,3-8⁶¹. Diverse onderzoekers zijn van mening dat met het sprengen van het bloed op het volk het volk tot priesters wordt gewijd, waarmee de belofte van 19,6a, althans van het eerste deel van het vers, vervuld wordt⁶². Het draait hier om twee zaken: de priesterwijding en de functie van het bloed. In dit verband wordt vaak een relatie gelegd met de priesterwijding waarover in Exodus 29 wordt gesproken. Ook daarin speelt bloed een bepaalde rol: ‘U zult van het bloed dat op het altaar is, en van de zalfolie nemen en sprenkelen op Aäron en op zijn kleren, en ook op zijn zonen, en op de kleren van zijn zonen’ (29,21). Wat allereerst opvalt, is dat de priesterwijding een uitgebreid ritueel vormt, waarvan het sprenkelen van het bloed slechts een onderdeel is. Het komt mij vreemd voor dat de priesterwijding van het volk dan slechts uit één onderdeel zou bestaan. Daarbij komt: als het volk hier tot priester wordt gewijd, waarvoor is de priesterwijding in hoofdstuk 29 dan nog nodig? Een derde punt betreft het bloed. Bij de priesterwijding in Exodus 29 gaat het om bloed van een ram. In 24,3-8 wordt het bloed van stieren gebruikt. Dat is niet in overeenstemming met hoe een priesterwijding dient te verlopen⁶³. Daarbij komt dat het bloed in 24,3-8 een duiding krijgt van Mozes: ‘Zie, het bloed van het *berît* dat JHWH met u aangaat op al deze woorden.’ Het bloed staat hier in het kader van het commitment dat God aangaat op alle woorden die in 21,22-23,33 gesproken zijn, en door Mozes in het *sēfēr habberît* zijn opgeschreven. Of anders gezegd, hij committeert zich aan die woorden. Dit bloed dient dan ook niet als middel om het volk tot priester te wijden, maar is het uitdrukkingmiddel van *Gods* commitment/verbondenheid met het volk aan wat hij eerder in het verbondsboek heeft gezegd. Het is hier niet JHWH die zelf uitspreekt dat hij zich committeert, zoals hij dat wel zal doen in 34,27. Om te laten weten dat het om God gaat, dat hij het is die het *berît* aangaat, daarvoor gebruikt Mozes offerbloed. Het bloed is dus niet als uitdrukking van de toewijding van het *volk* aan God, maar is uitdrukking van *Gods* commitment aan zijn eigen gesproken woorden. Een vierde punt. Als het hier om een priesterwijding van heel het volk zou gaan, laat zich moeilijk verklaren waarom er onderscheid gemaakt wordt tussen Mozes c.s en de rest van volk⁶⁴. Daaraan is nog toe te voegen: een dergelijke, punctuele, eenmalige vervulling van 19,6a past niet, wanneer eerder, in 19,4 gezegd is dat het volk naar Gods stem dient te horen⁶⁵.

⁵⁹ Wat in het onderzoek meestal gebeurt, is dat er gekeken wordt welke historische situatie bij deze uitspraak past.

⁶⁰ G. KWAKKEL, *The Sinaitic Covenant in the Narrative of the Book of Exodus*, in J. VAN VLIET (ed.), *Living Waters from Ancient Springs* [Fs. C. van Dam], Eugene OR, 2011, pp. 27-40, wijst op ‘the tremendous tension’.

⁶¹ Zie o.a. E.W. NICHOLSON, *Exodus and Sinai in History and Tradition* (Growing Points in Theology), Oxford 1973, pp. 71.79-84; SCHMIDT, *Israel und das Gesetz*, pp. 167-185; C. BERNER, *The Redaction History of the Sinai Pericope (Exod 19–24) and its Continuation in 4Q158*, in *Dead Sea Discoveries* 20 (2013) 378-409, p. 402.

⁶² E. BLUM, *Studien zur Komposition des Pentateuch* (BZAW, 189), Berlin, 1990, pp. 51-52.88-99; OTTO, *Die nachpriesterlichen Pentateuchredaktion*, p. 79; SCHMIDT, *Israel und das Gesetz*, pp. 170.182.183; DAVIES, *A Royal Priesthood*, pp. 121-123; W. OSWALD, *Lawgiving at the Mountain of God (Exodus 19-24)*, in T.B. DOZEMAN et al. (ed.), *The Book of Exodus: Composition, Reception, and Interpretation* (SVT, 164), Leiden & Boston, 2014, 169-192, p. 181.

⁶³ W. GROSS, *Zukunft für Israel: Alttestamentliche Bundeskonzepte und die aktuelle Debatte um den Neuen Bund* (SBS, 176), Stuttgart, 1998, p. 18: ‘Bei Riten muß man exakt sein.’

⁶⁴ GRAUPNER, ‘*Ihr sollt mir ein Königreich von Priestern*’, p. 41.

⁶⁵ DOHMEN, *Exodus 19-40*, p. 62.

Weer anderen leggen een andere relatie tussen 19,6 en 24,8, nu niet tussen *mamlèkèt kōhānīm* en het sprengen van het bloed op het volk, maar tussen *gōy qādōš* en het sprengen van het bloed op het volk. De opvatting van Ernst Nicholson is dat met het sprengen van het bloed, dat heilig is en heiligheid overdraagt waarmee het in contact komt, het volk Israël tot een heilig volk wordt gewijd, waarmee de belofte van 19,6a, althans van het tweede deel van het vers, vervuld wordt⁶⁶.

EXODUS 19,2D-6 // 20,21-23,33

Als het om de plaats van 19,3c-6 in de context gaat, dan leggen veel uitleggers een relatie met 24,3-8. Er is echter reden om eerder met een andere passage een relatie te leggen, en wel met 20,22b-26, dat in 19,3c-6b een parallel vindt. Diverse uitleggers wijzen wel op overeenkomsten tussen 19,3c-6b en 20,22b-26,⁶⁷ maar tot veel consequenties voor het verstaan van 19,3c-6b leidt dat niet.

Voordat ik de parallelie laat zien, moet ik eerst breder inzetten. In mijn artikel ‘De literaire structuur van Exodus 19-24’ laat ik zien dat Exodus 19-24 uit drie verhaaleenheden bestaat: 19,1-15; 19,16-24,4a en 24,4b-18⁶⁸. Daarnaast zijn, na 19,1-2c, twee parallelle lijnen te zien: 19,2d-20,20 // 20,21-24,18.

A 19,2d-15 + B 19,16-20,20 // A’ 20,21-24,4a + B’ 24,4b-18

Ik werk hier alleen het begin van de twee verhaallijnen uit:

- Beide lijnen beginnen – na 19,1-2c – met een contrast tussen het volk en Mozes: 19,2d-3a // 20,21⁶⁹.
- We zien een wisseling van gods aanduidingen. In 19,3a en 20,21b wordt gesproken over ELOHIM, in 19,3b en 20,22a over JHWH⁷⁰.
- JHWH richt zich tot Mozes. Hij doet dat zowel in 19,3b als in 20,22a, al maakt de verteller gebruik van verschillende bewoordingen: ‘Toen riep naar hem JHWH vanaf de berg, zeggend ..’ (19,3b) en ‘Toen zei JHWH tot Mozes’ (20,22a).

⁶⁶ E.W. NICHOLSON, *The Covenant Ritual in Exodus xxiv 3-8*, in *Vetus Testamentum* 32/1 (1982) 74-86, pp. 83.84.85; ook E. RUPRECHT, *Exodus 24,9-11 als Beispiel lebendiger Erzähltradition aus der Seite des babylonischen Exils*, in R. ALBERTZ et al. (Hg.), *Werden und Wirken des Alten Testaments* [Fs. C. Westermann], Göttingen, 1980, 138-173, p. 167, lijkt het op die manier te verstaan: ‘Wenn das Volk .. besprengt wird, dan läßt sich dies ... als ‘Heiligung’ des Volkes verstehen, das so in besonderer Weise Jahwes Eigentum wird, entsprechend der Verheißung Ex 19,5f.’

⁶⁷ T.D. ALEXANDER, *The Composition of the Sinai Narrative in Exodus XIX 1–XXIV 11*, in *Vetus Testamentum* 49 (1999) 2-20; pp. 3-4.9-10; SCHMIDT, *Israel und das Gesetz*, pp. 173-178; CHAVEL, *A Kingdom of Priests*, pp. 185-190.

⁶⁸ N.A. RIEMERSMA, *De literaire structuur van Exodus 19-24*, verschijnt binnenkort in het *Nederlands Theologisch Tijdschrift*.

⁶⁹ Voor het contrast, zie ook B.S. CHILDS, *The Book of Exodus: A Critical, Theological Commentary* (OTL), Philadelphia, 1974, p. 366; ALEXANDER, *The Composition of the Sinai Narrative*, p. 4; A. NICCACCI, *Workshop: Narrative Syntax of Exodus 19-24*, in E. VAN WOLDE (ed.), *Narrative Syntax and the Hebrew Bible* (BIS, 29), Leiden et al., 1997, 203-228, p. 212-213, hoewel hij het contrast niet in de vertaling (op pp. 204.208.212) tot uitdrukking brengt, want in beide gevallen vertaalt hij de tweede zin met ‘while’. Voor de vertaling van de w-x-qatal met ‘was opgegaan’, zie E. TALSTRA, *Workshop: Clause Types, Textual Hierarchy, Translation in Exodus 19,20 and 24*, in E. VAN WOLDE (ed.), *Narrative Syntax and the Hebrew Bible* (BIS, 29), Leiden et al., 1997, 119-132, p. 132 (‘had climbed up’), waar E. TALSTRA, *Approaching the mountain of Exodus 19: Thou shalt explore syntax first*, in *HIPHIL Novum* 3/1 (2016) 2-24, p. 4, deze werkwoordsvorm weer veel klassieker met ‘ascended’ vertaalt; DOHMEN, *Exodus 19-40*, p. 54.

⁷⁰ De wisseling van naam lijkt mij onvoldoende reden om verschillende bronnen te veronderstellen, zoals SCHMIDT, *Israel und das Gesetz*, p. 172, doet.

- Vervolgens geeft God aan dat hij, Mozes, tot het volk moet spreken. Dat doet hij in 19,3c-d: ‘Zo zult u zeggen tot het huis van Jacob en bekendmaken aan de zonen van Israël’ en in 20,22b: ‘Zo zult u tot de zonen van Israël zeggen.’
 - De boodschap zelf begint op identieke wijze in 19,4a en 20,22c: ‘Jullie hebben gezien’ In 19,4 wordt dan teruggekeken op alles wat er in het voorafgaande is gebeurd (Ex. 1-18), in 20,22d wordt dan teruggekeken op ‘al deze woorden’ van de Decaloog (20,1-17). Let op, dat hij zegt dat zij hebben *gezien* dat hij met hen gesproken heeft, als ook dat hij vanaf de hemel met hen gesproken heeft, terwijl hij in 19,9 gezegd had: ‘Zie, ik kom straks in een donkere wolk, opdat het volk kan *horen*, wanneer ik met u spreek.’
 - In het onderzoek blijft het meestal bij het noemen van deze overeenkomsten tussen 19,2d-6 en 20,21-26. Toch zijn er nog meer te noemen. Door hun geringheid vallen ze niet erg op. Dat betreft allereerst een zinsconstructie: ‘Indien u, dan zult u ...’ die zowel in 19,5 voorkomt als in 20,25.
 - Maar ook de constructie ‘u zult voor mij’ komt in beide perikopen voor (19,6a en 20,24a).
 - Een andere overeenkomst die meestal buiten beeld blijft, is het aanwijzend voornaamwoord ‘dit’, dat zowel in 19,6b als in 21,1a voorkomt. Tussen beide pronomina demonstrativa doen zich overigens wel twee belangrijke verschillen voor: (1) in 19,6b wijst ‘dit’ terug op 19,4a-6a, in 21,1 wijst het vooruit naar de rechtsregels die daarop volgen (21,2-23,33); (2) de ‘dit’-zin in 19,6b is uitermate kort, bestaat uit een zin, de ‘dit’-zin in 21,1 kent een lang vervolg.
- Ik zet alle overeenkomsten in een schema nog eens op een rij:

19,2d-3a Contrast tussen Israël en Mozes Israël legerde zich daar tegenover de berg, Maar Mozes was tot God opgegaan.	20,21 Contrast tussen Israël en Mozes Het volk nu bleef van verre staan. Maar Mozes was tot de donkerheid waarin God was, genaderd.
19,3b JHWH spreekt tot Mozes JHWH riep naar hem vanaf de berg, zeggend:	20,22a JHWH spreekt tot Mozes JHWH zei tot Mozes:
19,3c-d Begin van de godsspraak Zo zult u zeggen tot het huis van Jacob en bekendmaken aan de zonen van Israël:	20,22b Begin van de godsspraak Zo zult u zeggen tot de zonen van Israël:
19,3e Jullie hebben gezien	20,22c Jullie hebben gezien
19,5 Indien u, dan zult u	20,24 U zult voor mij
19,6a U zult voor mij	20,25 Indien u, dan zult u
19,6b Einde van de godsspraak - korte formulering <i>Dit</i> zijn de die u tot de zonen van Israël zult ...	21,1-23,33 Einde van de godsspraak - uitgebreide formulering <i>Dit</i> zijn de die u hun zult

Ik moet nog op een andere relatie wijzen. Het middendeel van 19,2d-6 begint met ‘indien u aandachtig naar mij luistert en mijn commitment bewaart, ...’ Voorwaarde om te luisteren is dan wel dat er tot het volk gesproken wordt. In 20,22 meldt hij dat hij dat vanuit de hemel heeft gedaan, hij zegt zelfs: ‘Jullie hebben gezien dat ik vanuit de hemel met jullie gesproken heb.’ Of ze aandachtig geluisterd hebben, zoals ze in 19,8 beloofden, daarvan hoort de lezer niet. Wat we

ook niet horen, is dat het volk nu voor hem een *segullāh* is, zoals hij beloofde, als ze aandachtig zouden luisteren (en zijn commitment zouden bewaren). Wat de lezer wel hoorde, was het verzoek aan Mozes dat *hij* met hen zou spreken, en niet JHWH: ‘maar God spreke niet met ons, opdat wij niet sterven’ (20,19). Van die uitspraak heeft JHWH zich dus niets aangetrokken, zo kunnen we opmaken uit het feit dat hij zegt dat zij zelfs gezien hebben dat hij met hen gesproken heeft. Hun vrees dat ze dan zouden sterven, was ten onrechte.

De parallellie laat zien dat er meer reden is om 19,2d-6 eerst in relatie te zien met 20,21-23,33 dan direct een relatie te leggen tussen 19,3-6 en 24,3-8. Als het om 24,4b-8 gaat, dan is het logischer om een verband te leggen met 20,23-26, meer in het bijzonder met 20,24-26. Mozes geeft namelijk gehoor aan de opdracht, waartoe JHWH de *Israëlieten* had opgeroepen: het maken/bouwen van een altaar om daarop brandoffers en vredeoffers te offeren⁷¹. Wat eruit duidelijk wordt, is de bijzondere positie die 20,21-26 tussen 19,2d-6 en 24,4b-8 inneemt⁷².

EXODUS 19,6A VERSTAAN IN RELATIE TOT 20,23-26

Voor een verder verstaan van 19,6a moet ik nog op een andere overeenkomst tussen 19,6a en 20,23-26 wijzen: de uitspraken in 19,6a en 20,23-26 behoren allebei tot het domein van de cultus: ‘priester’ en ‘heilig’ in 19,6a en ‘goden’, ‘altaar’ en ‘offers’ in 20,23-26⁷³. Kan hun verhouding misschien ook nader bepaald worden? Ik zou zeggen dat de uitspraak van 19,6a alleen zinvol is, bij aanwezigheid van de elementen van 20,23-26. Ten slotte wat moeten priesters, als er geen altaar is waarop zij kunnen offeren, wat heeft het spreken over een heilige natie voor zin, als er onder hen goden zijn, die van zilver en goud gemaakt zijn.

Laten we preciezer naar 20,23-26 kijken, in het onderzoek de altaarwet genoemd⁷⁴. Deze bestaat uit twee delen: (1) 19,23, waarin het gaat om het verbod om goden te *maken*, en (2) 19,24-26, waarin het gaat over het *maken* van een altaar van aarde of van steen om zijn naam te gedenken. Exodus 19,5-6a en 20,23-26 staan in de compositie op dezelfde plaats. Dat maakt een koppeling aan elkaar aannemelijk⁷⁵. Het eerste deel: ‘U zult naast mij geen goden maken, noch van goud noch van zilver zult u ze maken’ lijkt mij de concretisering te zijn van ‘een heilig volk’. Dat laat ook Deuteronomium (7,5-6) zien: karakteristiek voor een *heilig volk* is namelijk dat deze geen andere goden naast JHWH heeft! Het tweede deel lijkt mij de spits te zijn van ‘een koninkrijk van priesters’. In het onderzoek wordt vooral de nadruk enerzijds gelegd op de directe toegang van de priesters tot JHWH⁷⁶ en hun nauwe relatie met hem, anderzijds op hun dienst. De koppeling aan 20,24-25 laat nog iets anders, iets specifiekers zien. In deze passage gaat het over de bouw van het altaar en de offerdienst⁷⁷. Wat JHWH hier doet, is de Israëlieten tot stichting van de cultus oproepen!⁷⁸ Nu is de cultus een zaak van de priesters. Vandaar nu een koningschap van priesters: zij dienen leiding te geven ... aan de institutionalisering van de cultus (opdat God tot hen kan komen en hen kan zegenen).

⁷¹ Zo ook CHAVEL, *A Kingdom of Priests*, p. 192.

⁷² De nauwe relatie tussen Exodus 19,2d-6 + 7-8; 20,21-21,1 en 24,3-4a + 4b-11 lijkt mij voldoende reden om van dezelfde verteller dan wel redactor uit te gaan.

⁷³ De godsspraak (20,23-23,33) bestaat uit twee delen: een kort cultisch deel in 20,23-26, met JHWH als focus, en een veel groter sociaal-economisch deel in 21,1-23,33, met alle aandacht voor de verhouding met de medemens.

⁷⁴ W. ZWICKEL, *Die Altarbaunotizen im Alten Testament*, in *Biblica* 73 (1992) 533-546; Z. ZEVIT, *The Earthen Altar Laws of Exodus 20:24-26*, in M. FOX et al. (ed.), *Texts, Temples, and Traditions: A Tribute to Menachem Haran*, Winona Lake, 1996, 53-62; CHAVEL, *A Kingdom of Priests*, pp. 169-222.

⁷⁵ Vgl. CHAVEL, *A Kingdom of Priests*, p. 186.

⁷⁶ Zie b.v. ALBERTZ, *Exodus 19-40*, p. 41.

⁷⁷ CHAVEL, *A Kingdom of Priests*, pp. 186-187: ‘The altar law in 20:18-22 realizes (cursivering van mij) Yahwehs’ concept of Israel as “a kingdom of priests” and “a holy nation”’, maar hij maakt niet duidelijk waarop hij deze uitspraak baseert.

⁷⁸ Opmerkingen van RUPRECHT, *Exodus 24,9-11*, pp. 151-158, die 24,1-11 Israëls eerste ‘Gottesdienst’ noemt (154), hebben mij op dit idee gebracht.

Wat we 19,6a geformuleerd krijgen, is het uiteindelijke doel van heel Gods bemoeienis met het volk, zowel in zijn daden (19,4) als in zijn woorden (19,5). De uitspraak, die zowel belofte⁷⁹ als gebod is, schetst een toekomst met een leiderschap van *priesters* die de (ere)dienst aan JHWH vorm dienen te geven (Ex. 10-40) en een *volk* dat het alleen met die God houdt. En dat is dan ook wat in 24,4b-8 gebeurt: Mozes neemt het voortouw. Hij is degene die aan Gods opdracht om de dienst aan JHWH (= de cultus) te beginnen, gehoor geeft. Exodus 24,1-11 mag dan bekend staan als het verhaal van de verbondssluiting, het mag met evenveel recht Israëls eerste viering van de liturgie genoemd worden.

NICO RIEMERSMA – DEN HAAG (NL)

PhD Tilburg University – Emeritus predikant
Thorbeckelaan 250, 2564 BW Den Haag (NL)
n.riemersma@planet.nl

Abstract: ‘And you shall be for me a kingdom of priests and a holy nation’: The significance of the context for the understanding of Exodus 19,6a

Exodus 19,6a may then promise the people of Israel an impressive future, the verse is difficult to interpret. The context, especially 20,21-26 and then 24,3-8, can help to understand this clause. The following steps are taken: (1) We start with the place of 19,6a in Ex. 19,3c-6b. (2) We discuss the different interpretations of *mamlèkèt kōhānīm* and *gōy qādōš* in 19,6a. Which one is to be preferred? (3) We give attention to the context, first we take a look to 24,3-8 and answer the question: is the sprinkling of the blood on the people by Moses really the fulfilment of the promise ‘to be a kingdom of priests’? (4) Then we look at the parallel between 19,2d-6 and 20,21-26 and end with the relationship between on one hand the *holy nation* and the prohibition to make gods and on the other hand *the kingdom* (i.e. the leadership) *of priests* and the call to make an altar and offerings; it’s the start of the cultus of Israel.

Bijlage

- W. CASPARI, *Das priesterliche Königreich*, in *ThBl* 8 (1929) 105-110.
L. CERFAUX, ‘Regale sacerdotium’ [Exodus 19:6; 1 Peter 2:9], in *RSPT* 28 (1939) 5-39.
H. JUNKER, *Das allgemeine Priestertum*, in *TrTZ* 56 (1947) 10-15.
R.B.Y SCOTT, *A Kingdom of Priests (Exodus xix 6)*, in *OTS* 8 (1950) 213-219.
J.B. BAUER, *Könige und Priester, ein heiliges Volk (Ex 19,6)*, in *BZ NF* 2 (1958) 283-286.
A. GELSTON, *The Royal Priesthood*, in *EvQ* 31/3 (1959) 152-163.
W. MORAN, *A Kingdom of Priests*, in J.L. MCKENZIE (ed.), *The Bible in Current Catholic Thought*, New York, 1962, 7-20.
G. FOHRER, *Priesterliches Königtum, Ex. 19,6*, in *ThZ* 19 (1963) 359-362 (idem, in *Studien zur alttestamentlichen Theologie und Geschichte (1949-1966)* (BZAW, 115), Berlin, 1969, 149-153.
T.E. FRETHEIM, ‘„Because the Whole Earth is Mine”’: *Theme and Narrative in Exodus*, in *Int* 50 (1966) 229-239.
L. PERLITT, *Bundestheologie im Alten Testament* (WMANT, 36), Neukirchen-Vluyn 1969, 156-238.
H.-J. KRAUS, *Das Heilige Volk: Zur alttestamentlichen ‘am qadōš*, in *Biblisch-theologische Zusätze*, Neukirchen, 1971, 37-49.

⁷⁹ SCHENKER, *Drie Mosaiksteinchen*, p. 370.

- E. SCHÜSSLER FIORENZA, *Priester für Gott: Studien zum Herrschafts- und Priestermotiv in der Apokalypse* (NA NF, 7), Münster, 1972, 78-166.
- D. MUNOZ LEON, *Un reino sacerdotes y una nación santa (Ex 19,6)*, in *EstBib* 37 (1978) 149-212.
- P. SANDEVOIR, 'Un royaume de prêtres?' in C. PERROT (ed.), *Etudes sur la première de Pierre* (LD, 102), Paris, 1979, 219-229.
- W.J. DUMBRELL, *Covenant and Creation: An Old Testament Covenantal Theology*, Exeter, 1984, 80-126.
- E.W. NICHOLSON, *God and His People: Covenant and Theology in the Old Testament*, Oxford, 1986, 164-178.
- H. CAZELLES, *Royaume de prêtres et nation consacré (Exode XIX,6)*, in H. KANNENGIESSER & Y. MARCHASSON (ed.), *Humanisme et foi chrétien: Mélanges scientifiques du centenaire d'Institute catholique de Paris*, Paris, 1976, 541-545 (idem, in *Autour de l'Exode*, Paris, 1987, 289-294).
- J. COPPENS, *Exode XIX,6: un royaume ou une royauté de prêtres*, in *ETL* 53 (1977) 185-186.
- R. MOSIS, *Ex 19,5b.6a: Syntaktischer Aufbau und lexikalische Semantik*, in *BZ NF* 22/1 (1978) 1-25.
- J.H. DE ROUX, *A Holy Nation Was Elected: The Election Theology of Exodus 19,5-6*, in W.C. VAN WIJK (ed.), *The Exilic Period: Aspects of Apocalypticism*, Pretoria, 1984, 59-87.
- H. FUHS, *Heiliges Volk Gottes*, in J. SCHREINER (Hg.), *Unterwegs zur Kirche: Alttestamentliche Konzeption* (QD, 110), Freiburg, 1987, 143-167.
- G. BARBIERO, *MAMLEKET KOH^aNIM (Es 19,6a): I sacerdoti al potere?* in *RivBib* 37 (1989) 427-445.
- J.L. SKA, *Ex 19,3-8 et les parénèses deutéronomiques*, in G. BRAULIK (Hg.), *Biblische Theologie und gesellschaftlicher Wandel* [Fs. N. Lohfink], Freiburg, 1993, 307-314.
- A. SCHENKER, "Ein Königreich von Priestern" (*Ex. 19,6*): *Welche Priester sind gemeint?* in *Communio IKZ* 25 (1996) 483-490.
- J.L. SKA, *Exode 19,4b-6 et l'identité de l'Israel postexilique*, in M. VERVENNE (ed.), *Studies in the Book of Exodus: Redaction – Reception – Interpretation* (BETL, 126), Leuven, 1996, 289-318.
- A. SCHENKER, "Drie Mosaiksteinchen: "Königreich von Priestern", "Und ihre Kinder gehen weg", "Wir tun und wir hören" (*Exodus 19,6; 21,22; 24,7*), in M. VERVENNE (ed.), *Studies in the Book of Exodus: Redaction – Reception – Interpretation* (BETL, 126), Leuven, 1996, 265-288.
- A. SCHENKER, *Besonderes und Allgemeines Priestertum im Alten Bund. Ex 19,6 und Jes. 61,6 im Vergleich*, in A. SCHIFFERLE (Hg.), *Pfarrrei in der Postmoderne: Gemeindebildung in nachchristlicher Zeit* [Fs. L. Karrer], Freiburg, 1997, 111-116.
- J.B. WELLS, *God's Holy People: A Theme in Biblical Theology* (JSOT.SS, 305), Sheffield, 2000, 27-97.
- G. STEINS, *Priesterherrschaft oder Volk von Priestern? Zu einem exegetischen Problem in Ex. 19,6*, in *BZ NF* 45 (2001) 20-36.
- L. SCHMIDT, *Israel und das Gesetz: Ex 19,3b-8 und 24,3-8 als literarischer und theologischer Rahmen für das Bundesbuch*, in *ZAW* 113/2 (2001) 167-185.
- G. VANONI, *Wer ist König? Untersuchung zum Nominalsatztyp von Exodus 19,6a*, in H. IRSIGLER & K. OLASON (Hg.), *Wer darf hinaufsteigen zum Berg JHWH's: Beiträge zu Prophetie und Poesie des Alten Testaments* [Fs. S.O. Steingrimsson], Ottilien, 2002, 333-339.
- J.A. DAVIES, *A Royal Priesthood: Literary and Intertextual Perspectives on an Image of Israel in Exodus 19.6* (JSOT.SS, 395), London & New York, 2004.
- A. VAN DER KOOIJ, *A Kingdom of Priests: Comment on Exodus 19,6*, in R. ROUKEMA et al. (ed.), *The Interpretation of Exodus* [Fs. C. Houtman] (CBET, 44), Leuven, 2006, 171-179.

- A. GRAUPNER, "Ihr sollt mir ein Königreich von Priestern und ein heiliges Volk sein": Erwägungen zur Funktion von Ex. 19,3b-8 innerhalb der Sinaiperikope, in A. GRAUPNER (ed.), *Moses in Biblical and Extra-Biblical Traditions* (BZAW, 372), Berlin, 2007, 33-49.
- K. STRÜBIND, „Ein Königreich von Priestern“: Anmerkungen zum alttestamentlichen Hintergrund von Ex 19,6 und zur Rede vom „allgemeinen Priestertum“, in *ZThG* 14 (2009) 155-185.
- W. BRUEGGEMANN, *Priests for the Kingdom: Two Priesthoods for two Regimes*, in R. HESKETT & B. IRWIN (ed.), *The Bible as Human Witness to Divine Revelation: Hearing the Word of God through Historically Dissimilar Traditions*, New York & London, 2010, 3-14.
- P. JENSON, 'Kingdom of Priests': What is Priestly in Exodus 19:6? in J.K. AITKEN et al. (ed.), *On Stone and Scroll* [Fs. G.I. Davies] (BZAW, 420), Berlin & Boston, 2011, 239-252.
- R.A. SMITH, *The Royal Priesthood in Exodus 19:6*, in P.J. LEITHART & J. BARACH (ed.), *The Glory of Kings* [Fs. J.B. Jordan], Eugene, 2011, 93-111.
- J. SHELDON, *Images of Power and Kingdom of Priests*, in *AUSS* 52/2 (2014) 161-172.
- S. CHAVEL, *A Kingdom of Priests and its Earthen Altars in Exodus 19-24*, in *VT* 65 (2015) 169-222.
- D. SCHROCK, *Restoring the Image of God: A Corporate-Filial Approach to Royal Priesthood in Exodus 19,6*, in *SBJT* 22/2 (2018) 25-60.

Dit artikel is verschenen in *Collationes* 50/2 (2020), 157-176.